

УДК 342.9

Олег Мандзюк,*канд. юрид. наук, Голова Інституту стратегічних ініціатив
Глобальної організації союзницького лідерства*

ДЕРЖАВНА СТАНДАРТИЗАЦІЯ МЕТОДІВ АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена визначенню та характеристиці методів наукових досліджень, які використовуються у ході аналітичної діяльності. Підкреслено, що вибір методів зумовлюється цілями, завданнями, обсягами, термінами проведення кожного окремого дослідження. Запропоновано авторське визначення технології аналітичної діяльності. Виокремлено тенденції чинних державних стандартів з огляду на аналітичну діяльність. Висновок: дослідження питання щодо державної стандартизації методів аналітичної діяльності дає змогу твердити, що дотепер окремі стандарти для даного виду діяльності відсутні.

Ключові слова: інформація, аналітика, правове регулювання, методологія аналітики, інформаційно-аналітична діяльність, інформаційно-аналітичні служби, центр аналітичних досліджень, суб'єкт аналітичної діяльності.

Загальна постановка проблеми. Складність стандартизації аналітичної діяльності полягає в тому, що остання є інтелектуально-творчою працею і, на перший погляд, не може обмежуватися якимись рамками. Разом із тим глибинний підхід до процесів, що відбуваються в ході аналітичної діяльності, засвідчує технологічність дій, які проходять за чітко встановленим порядком, послідовністю, процедурами тощо.

Порівняльний аналіз складників моделі етапів інформаційно-аналітичної діяльності і етапів, відтворених у державних стандартах України, виявляє низку суттєвих розбіжностей. Зокрема, не стандартизованими, з позицій введення в обіг термінів і визначень, залишилися: виявлення об'єкта, предмета і проблеми аналізу; побудова ідеальної моделі об'єкта і предмета; оцінка фактографічного матеріалу, розкриття значення фактів, побудова гіпотези, вибір виду аналізу, докази, формулювання аналітичних висновків, виклад результатів дослідження. Виявлені нами лакуни у стандартизації інформаційно-аналітичної діяльності надають широкі можливості укладачам стандартів для подальшого вдосконалення понятійного апарату в цій галузі.

У цілому ж обробка (опрацювання, оброблення) інформації і керування даними створюють підстави для здійснення інтелектуально-творчої праці, в результаті якої шляхом застосування певних методів і процедур з'являється принципово новий інформаційний продукт.

Аналіз публікацій. Окремі аспекти правового регулювання аналітичної діяльності стали об'єктом наукового дослідження таких учених, як С. Алексєєв, Ф. Брецько, В. Копей-

чиков, В. Горшенєв, О. Зайчук, С. Лисенков, М. Марченко, Н. Оніщенко, П. Рабінович, О. Скакун та ін.

На рівні інформаційно-правових відносин окремі аспекти проблеми методологічних засад дослідження аналітичної діяльності у сфері інформаційного права відображені у працях В. Баскакова, В. Варенка, М. Дімчогло, В. Залізняка, Є. Збінського, В. Кір'ян, Б. Кормича, П. Матвієнко, А. Новицького, О. Кохановської, В. Ліпкана, О. Логінова, О. Мандзюка, А. Марушака, В. Політило, Л. Рудник, О. Стоєцького, Я. Собківа, І. Сопілко, К. Татарникової, В. Цимбалюка, К. Череповського, О. Шепети та ін.

Водночас дослідження державної стандартизації методів аналітичної діяльності майже відсутні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глибинна спорідненість аналітичної діяльності з діяльністю науковою найбільш повно проявляється у площині застосування певного арсеналу методів дослідження, а також дотримання критерію науковості. Як зазначають В. Різун і Т. Скотникова, «...особиста переконаність дослідника, його віра, ідеологія, емоції і навіть так званий «здоровий глузд» у науці доказами не вважається. Існують критерії науковості знань – це правила, за якими здійснюється відповідність (невідповідність) отримання знань стандартам наукового знання» [1, с. 5].

Серед усього розмаїття дефініцій поняття «метод» ми обираємо стисле і прозоре визначення, запропоноване Ю. П. Сурміним: «Метод – сукупність певних правил, прийомів, норм пізнання, оцінки або дії» [2, с. 120]. Наш вибір був зумовлений спільністю поглядів із автором на те, що «головне призна-

чення методу полягає в отриманні та обробці інформації» [2, с. 121].

Безумовно, ця сфера найменше піддається унормуванню, тим більше нормативно-правовому регулюванню, оскільки кожного разу лише сам науковець (аналітик) вправі визначати, які саме методи і прийоми дозволяють найбільш ефективно у стислі строки досягти поставленої мети. Тим не менш окремі методи науково-інформаційної діяльності віднайшли своє відображення у текстах ДСТУ, і їх визначення є важливим для створення поняттєвого апарату суб'єкта діяльності. З позицій науки вважаємо актуальною й проблему репрезентації методів досліджень у державних стандартах, виявлення певних прогалин, що, можливо, скерують укладачів ДСТУ на нові об'єкти.

В аспекті розглядуваного питання вважаємо логічним стисло оглянути класифікацію методів наукового дослідження із подальшою проекцією на чинні державні стандарти. При цьому зрозуміло, що будь-який розподіл є умовним, що дослідник (аналітик) не користується лише одним якимсь методом, а застосовує їх у сукупності.

У методології науки, а також у наукознавстві в цілому доволі поширеною є концепція, згідно з якою методи наукових досліджень розподіляються на теоретичні й емпіричні. Проте дедалі частіше автори підручників і посібників вказують на наявність ще одної категорії методів – комбінованих, які можуть застосовуватися як на рівні теорії, так і на рівні емпірики [3].

До найбільш поширених **теоретичних методів**, які також можуть використовуватися в ході аналітичної діяльності, прийнято відносити такі, як:

– **формалізація** – виділення з комплексу ознак і властивостей об'єкта дослідження лише тих, що потрапляють до заздалегідь визначених параметрів, які можуть бути представлені у певній знаковій формі. Формалізація дозволяє у подальшому активно використовувати кількісні методи обробки інформації;

– **систематизація** – об'єднання елементів, що мають окремі спільні ознаки, логічно взаємопов'язані між собою у певну конструктивну цілісність, яка відображає ієрархію і функціональну погодженість обраних елементів [7; 8];

– **класифікація** – групування певних виділених на основі аналізу елементів, їх розподіл по видах і кластерах за принципово важливими ознаками і властивостями;

– **аксіоматизація** – прийняття за основу певних положень, які не потребують свого доведення, і використання цих положень

у подальшій логічній побудові аргументації;

– **абстрагування** – уявне виокремлення певних складників об'єкта вивчення, що базується на диференціації істотного – неістотного, з метою використання у дослідженні створеної моделі, яка концентрує в собі лише важливі якості, властивості, зв'язки;

– **аналогія** – перенесення на підставі теорії пізнання з одного об'єкта на інший певних узагальнених ознак і властивостей з урахуванням збігу в одному з критеріїв;

– **генералізація** – узагальнення масивів даних на підставі вибірки з однотипних елементів;

– **ідеалізація** – мисленнєве створення віртуальних об'єктів із найкращими властивостями, на які не впливають деструктивні фактори, обставини. Може певною мірою використовуватися для формування стратегічних цілей, а також для проведення порівняльного аналізу реальності з ідеалом;

– **гіпотетичний метод** – формулювання певного припущення, яке має віднайти своє підтвердження або спростування в ході емпіричної частини дослідження та ін.

Безумовно, перелік теоретичних методів є значно ширшим. Ми ж стисло охарактеризували лише ті, які є найбільш витребуваними в аналітичній діяльності.

Основні **емпіричні методи** у сучасному наукознавстві, які можуть активно використовуватися в аналітичній діяльності, це:

– **спостереження** – цілеспрямоване й регулярне відстеження певних об'єктів, явищ, проявів з метою накопичення інформації для подальшого аналізу;

– **опитування** – звернення до певної кількості осіб, що заздалегідь визначене як генеральна сукупність вибірки, з метою збору інформації щодо їх бачення, звичок, пріоритетів у конкретно визначених питаннях, які цікавлять дослідника. Зазвичай може проводитися як у письмовій формі (анкетування), так і в усній (інтерв'ю, в тому числі формалізоване – за чітко встановленими питаннями без відступу від них). Останнім часом завдяки інформаційним технологіям стали використовуватися й онлайн-опитування, які надають широкі можливості для подальшої автоматичної обробки даних. Різновидом опитування виступають **метод фокус-груп**, коли звертаються лише до чітко визначеної категорії осіб, яка знаходиться у центрі дослідження (вікова, територіальна, гендерна тощо), а також **метод експертного опитування**, коли до числа інтерв'юєрів потрапляють лише фахівці з певного питання;

– **вимірювання** – визначення кількісних показників, які характеризують досліджува-

ний об'єкт, а також динаміку змін, що можуть відбуватися у цьому об'єкті. В аналітичній діяльності для вимірювання зазвичай використовуються статистичні методи;

– *порівняння* – виявлення в результаті певних логічних операцій однаковості чи несхожості об'єктів дослідження, їх окремих елементів чи властивостей, що дозволяє встановити специфічні особливості кожного об'єкта;

– *опис* – вербальне відображення характеристик, властивостей об'єкта, що досліджується;

– *оцінювання* – виявлення інтенсивності прояву окремих параметрів певних показників (зазвичай кількісних), їх співвіднесення з наявними шкалами, стандартами, еталонами;

– *експеримент* – поміщення об'єкта дослідження у штучно створені умови (реальні або уявні) з метою визначення впливу на цей об'єкт певних заздалегідь сформованих факторів.

Серед **комбінованих методів дослідження**, тобто таких, що можуть виступати в якості як теоретичних, так і емпіричних методів, для аналітичної діяльності найбільш важливими є:

– *аналіз* – реальне або уявне розчленування певного об'єкта дослідження на його складові частини з метою деталізованого вивчення певних властивостей і збору максимально точної і всебічної інформації про цей об'єкт;

– *синтез* – метод дослідження певних об'єктів (предметів, явищ) у їх цілісності, взаємному зв'язку їх частин. Синтез виступає певною протилежністю аналізу, проте найчастіше базується на його результатах;

– *індукція* – метод дослідження, який на підґрунті логічних операцій слугує основою узагальнення, оскільки на підставі знань про конкретне робиться висновок щодо узагальненої цілісності (умовно – шлях від факту до концепції);

– *дедукція* – метод аналітичного дослідження, який надає можливість, виходячи із загального, міркувати про конкретне;

– *моделювання* – створення реальної або уявної копії певного предмета або явища з метою дослідження структури, будови, можливих інваріантів проявів, у тому числі відхилень у разі впливу тих чи інших чинників;

– *проекткування* – деталізоване відтворення у вигляді тексту або графічного зображення певної концептуальної ідеї, яка в результаті подальшої роботи (обговорення, внесення змін, доповнень, поправок) реалізується у конкретних документах;

– *конструювання* – метод, що базується на процесі уявного або реального пошуку

найбільш раціонального суміщення складових частин або певних елементів, блоків (їх послідовності, порядку слідування, контактного взаємного розташування у просторі, узгодженості) з метою створення єдиного оптимально працюючого механізму;

– *типологізація* – метод, що інтегрується із систематизацією та індукцією, базується на групуванні певних елементів за їх типовими ознаками й виробленні висновків щодо властивостей об'єкта на підставі збігу ознак;

– *прогнозування* – науково обґрунтоване передбачення можливого розвитку подій, явищ, змін тощо.

Сама номінація діяльності – аналітична – свідчить про те, що в її основі є широке застосування різновидів аналізу. Тож виникає потреба у висвітленні основних видів аналізу, які є актуальними для аналітичної діяльності. Серед них перелічимо такі:

– *кількісний (квантитативний) аналіз* – дослідження формалізованих кількісних показників з метою об'єктивізації даних;

– *якісний (квалітативний) аналіз* – дослідження змістової частини контенту, якісних показників;

– *елементарний аналіз* – дослідження окремих структурних елементів безвідносно інших частин і структури в цілому;

– *причинно-наслідковий аналіз* – встановлення логічних взаємозв'язків між факторами, що можуть впливати на ситуацію, події, явища, і реальним чи уявним станом об'єктів дослідження;

– *конструктивний аналіз* – проходження логічного шляху від мети до функцій і структури з оцінкою ефективності кожного компонента;

– *структурний аналіз* – вичленення складових елементів у цілісному об'єкті задля встановлення його будови;

– *функціональний аналіз* – відображення певного об'єкта дослідження з позицій виконання ним тих чи інших функцій, призначення чи можливостей взаємної заміни частин;

– *структурно-функціональний аналіз* – встановлення взаємного зв'язку елементів структури з виконуваними ними функціями;

– *програмно-цільовий аналіз* – метод, що має на меті встановлення цілей й визначення шляхів їх досягнення;

– *мотиваційний аналіз* – метод, що досліджує або ж надає можливість встановити рушійні сили діяльності, окремих вчинків, а також чинники, що можуть впливати на створення або зміну мотивації;

– *рекомендаційний аналіз* – підготовка рекомендацій з оптимізації діяльності або ж сценаріїв поведінки певних суб'єктів діяль-

ності на підставі узагальнення відомостей про статус і особистісні якості цих суб'єктів, цілі, специфіку й темпоральні характеристики їхньої діяльності;

– *системний аналіз (загальний)* – метод дослідження певного об'єкта на підставі системного підходу;

– *системний аналіз (прикладний)* – «аналітична діяльність, що є специфічним різновидом практичної діяльності; результати використовуються на практиці» [2, с. 288];

– *мікросистемний аналіз* – метод дослідження об'єкта на рівні окремого елемента у цілісній системі;

– *макросистемний аналіз* – метод дослідження об'єкта як системи, що перебуває у нерозривному зв'язку із більшими системами, є їх складовою частиною;

– *аксіологічний аналіз* – проведення дослідження на підставі певної парадигми системи цінностей;

– *описовий (deskриптивний) аналіз* – деталізоване вичерпне відображення структури, функцій, призначення, мети об'єкта дослідження;

– *аналіз документа* – деталізоване дослідження текстів, графічних зображень (креслень, схем, картин, малюнків, кіно- і фотодокументів), а також фонодокументів з метою виділення інформації, зміст якої визначається метою дослідження;

– *контент-аналіз* – різновид аналізу документа, що надає можливість його інтерпретації через кількісні показники на підставі реконструкції дискурсу;

– *багатофакторний аналіз* – проведення дослідження з урахуванням усіх чинників, що впливають чи можуть впливати на формування специфіки об'єкта і динаміку його змін;

– *кластерний аналіз* – метод, що базується на групуванні певних об'єктів у кластери і встановленні певних ознак, що дозволяють встановити окремий кластер нижче або вище визначеного за спільністю ознак порогового значення.

– *порівняльний (компаративний) аналіз* – використання у дослідженні методу порівняння. Як різновиди можна розглядати *порівняльно-історичний аналіз* (зіставлення двох і більше періодів у житті суспільства, держави, певних верств населення), *контрастивний аналіз* (пошук відмінностей в об'єктах дослідження, що може бути актуальним, наприклад, під час розроблення рекомендацій щодо можливостей застосування іноземного досвіду в Україні);

– *синхронний аналіз* – метод, що передбачає вивчення певних об'єктів одночасно;

– *ретроспективний аналіз* – вивчення об'єктів, що існували (діяли) в минулому, з метою визначення їх впливу на подальшу історію, а також виокремлення позитивного чи негативного досвіду;

– *аналіз даних* – метод дослідження, за якого на основі первинної інформації, що є у змісті документа, за допомогою інших методів, насамперед математичних, встановлюються взаємні зв'язки елементів, створюються підстави для реконструювання дискурсу;

– *аналіз інформації* – метод дослідження, що має на меті встановлення найбільш інформативно значущих елементів, їх інтерпретацію з урахуванням дискурсу, а також розгляд інформації як цілісного утворення у всіх своїх взаємних зв'язках на рівні окремого документа чи групи документів;

– *подієвий аналіз* – вивчення відомостей про причини, історію і обставини виникнення події, її вплив на інші події. Може проводитися стосовно окремих осіб, організацій, спільног, у тому числі політичних партій, держави в цілому.

Наведений нами перелік наочно демонструє той широкий спектр методів, які застосовуються (чи можуть застосовуватися) в аналітичній діяльності. Вибір цих методів зумовлюється цілями, завданнями, обсягами, термінами проведення кожного окремого дослідження. Він також має детерминуватися певними стандартами і критеріями якості оцінки праці. У поєднанні усіх перелічених компонентів виникає **технологія аналітичної діяльності, під якою ми пропонуємо розуміти сукупність обґрунтовано вибраних методів і прийомів здійснення дослідження, засобів і програмного забезпечення, алгоритмів, що встановлюють порядок дій на кожному етапі за певних умов і чинників, які у поєднанні зумовлюють хід процесу аналітики і впливають на кінцевий результат аналітичної діяльності.**

Водночас проведений нами аналіз репрезентації методів науково-інформаційної (аналітичної) діяльності у текстах чинних державних стандартів дав можливість виявити такі тенденції:

Державні стандарти України здебільшого орієнтовані на матеріальну сферу виробництва, аніж на інформаційні відносини. Це легко пояснюється характером технологічних процедур і показників.

Наявні у текстах чинних стандартів, що регламентують сферу інформаційних відносин, терміни і визначення повною мірою не охоплюють усіх понять і категорій, а представлені мають низку похибок. Свідченням тому є факт, що з усього наведеного нами переліку на рівні ДСТУ представлені:

– *систематизування; систематизація* – упорядковування (упорядкування) об'єктів інформації за подібністю чи відмінністю наявних у них ознак [4]. Застосовуване у тексті ДСТУ визначення можна вважати недосконалим з трьох причин: 1) поєднання в дефініції двох, хоча і споріднених, але різних понять; 2) пріоритетність операції щодо методу (спочатку надається систематизування, а вже потім систематизація); 3) відсутність будь-якої вказівки на наявність ознак системи;

– *класифікація; класифікування* – спосіб розподілу понять за класами та їх підрозділами для вираження семантичних відношень між ними [5]; розподілення (розподіл) множини об'єктів на підмножини на підставі їхньої схожості чи несхожості об'єктів, на групування за певними ознаками [4]. Зазначимо, що у наведених визначеннях одна та й сама дефініція співвідноситься і з методом, і з процесом;

– *інформаційний аналіз* – вивчення документа і визначення обсягу сформованої й використовуваної інформації, а також розроблення схеми документообігу та моделі інформаційних зв'язків [4]. Одразу зауважимо, що уведення до визначення згадки про документообіг одразу принижує модус дефініції й зводить цей складний вид аналізу до рівня діловодства. З позицій аналітичної діяльності не може нас задовольнити й інший варіант визначення: виявлення в документах і фіксація у вигляді даних інформації, що належить до певної предметної сфери [6]. Причиною нашого несприйняття наведеного розуміння поняття є те, що «виявлення» і «фіксація» є суто механічними процесами і не потребують глибинної інтелектуальної діяльності, що передбачає інформаційний аналіз;

– *автоматичний інформаційний аналіз* – інформаційний аналіз, виконуваний автоматичним методом [4]. За умови недосконалості визначення поняття «інформаційний аналіз» єдиним критерієм семантизації поняття стає вказівка на використання технічних засобів;

– *предметне аналізування; предметизація* – установлення основного предмета в змісті аналізованого тексту і запис його назви як окремого слова чи словосполучення [4]. Знову ж таки, незважаючи на те, що термін і його визначення взяті з тексту державного стандарту, який унормовує науково-інформаційну діяльність, простежується орієнтація на діяльність бібліотекаря;

– *інформаційний синтез* – процес узагальнювання інформації, отриманої внаслідок інформаційного аналізу документів і підготовки результатів узагальнення в текстовій

чи іншій формі. Примітка: залежно від характеру та цілі виконуваної роботи результати інформаційного синтезу можуть бути різними: від найпростіших (бібліографічний опис, анотація, витяг тощо) до складніших (огляд, реферат, систематизований добір фактів, пошуковий образ документа, пошуковий припис тощо) [4]. По суті, це єдиний термін і єдина дефініція, яка найбільш релевантна до поняття і може задовольнити вимоги усіх суб'єктів інформаційних відносин.

Висновки

Дослідження питання щодо державної стандартизації методів аналітичної діяльності виявило, що дотепер окремі стандарти для даного виду діяльності відсутні. Певною мірою можлива проекція на аналітичну діяльність чинних стандартів з науково-інформаційної діяльності, проте й вони не завжди задовольняють очікування користувачів інформації, а здебільшого зорієнтовані на працівників бібліотек. Репрезентація термінів і їх дефініцій у тексті стандартів є далеко не повною, а наявна – недосконалою.

Не можна не звернути уваги й ще на один аспект. Попри конституційні норми щодо доступу до інформації, дію законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», тексти державних стандартів України залишаються недоступними для широкого загалу: здебільшого їх можна дістати лише за гроші. У такий спосіб спостерігається прерогатива бізнес-інтересів окремих суб'єктів інформаційних відносин щодо інтересів науковців, аналітиків, які прагнуть дізнатися про наявні на рівні держави норми. Така ситуація унеможливілює роботу з повним масивом інформації і призводить до певної фрагментарності, що в кінцевому результаті може впливати на якість наукових і аналітичних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Різун В. В. Методи наукового дослідження у журналістикознавстві : навчальний посібник / В. В. Різун, Т. В. Скотникова. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Преса України, 2008. – 144 с.
2. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підручник для науковців / Ю. П. Сурмін. – К. : Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с.
3. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушніренко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес. – 2002. – 295 с.
4. ДСТУ 5034:2008. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. – К. : Держстандарт України, 2008. – 43 с. – (Державний стандарт України).

5. ДСТУ 2938-94. Системи оброблення інформації. Основні поняття. Терміни та визначення : чинний від 1996-01-01. – К. : Держстандарт України, 1995. – II, III, 31 с. – (Державний стандарт України).

6. ДСТУ 4423-1:2005. Керування документальними процесами. Частина 1. Основні положення (ISO 15489-1:2001, MOD : чинний від 2007-04-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – II, III, IV, V, 28 с. – (Національний стандарт України).

7. Ліпкан В. А. Правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : монографія / В. А. Ліпкан, І. М. Сопілко, В. О. Кір'ян / за заг. ред. В. А. Ліпкана. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2015. – 664 с.

8. Ліпкан В. А. Систематизація інформаційного законодавства України : монографія / В. А. Ліпкан, В. А. Залізник / за заг. ред. В. А. Ліпкана. – К. : ФОП О. С. Ліпкан, 2012. – 304 с.

Статья посвящена определению и характеристике методов научных исследований, используемых в ходе аналитической деятельности. Подчеркнуто, что выбор методов обусловлен целями, задачами, объемом, сроком проведения каждого отдельного исследования. Предложено авторское определение технологии аналитической деятельности. Выделены тенденции действующих государственных стандартов с учетом аналитической деятельности. Констатируется, что исследование вопросов о государственной стандартизации методов аналитической деятельности позволяет утверждать, что до сих пор отдельные стандарты для данного вида деятельности отсутствуют.

Ключевые слова: информация, аналитика, правовое регулирование, методология аналитики, информационно-аналитическая деятельность, информационно-аналитические службы, центр аналитических исследований, субъект аналитической деятельности.

The article is devoted to the definition and characterization of the methods of scientific research used in the course of analytical work. It is emphasized that the choice of methods is determined by the goals, objectives, volumes, timing of each individual study. The author's definition of technology of analytical activity is offered. The trends of existing state standards are taken into account, taking into account analytical activities. It is stated that the research on the issue of state standardization of methods of analytical activity allows us to state that up to now there are no separate standards for this type of activity.

Key words: information, analytics, legal regulation, methodology of analytics, information-analytical activity, information-analytical services, analytical research center, subject of analytical activity.